Een bijzonder kunstobject in de bibliotheek

Het huldealbum voor Nicolaas Beets uit 1884

Rick Honings en Nienke van der Male

Zelden is een schrijversjubileum zo uitbundig gevierd als de zeventigste verjaardag van Nicolaas Beets (1814-1903) op 13 september 1884. Juist in deze jaren kwam het nationaal huldigen van levende auteurs in de mode. In 1881 werd in Frankrijk Victor Hugo (1802-1885) in het zonnetje gezet, toen hij zijn tachtigste levensjaar inging. Dat initiatief kreeg navolging. In 1882 werd Geertruida Bosboom-Toussaint (1812-1886) geëerd. Dat alles was echter niets vergeleken bij de plechtigheid die Beets ten deel viel.

De kist waarin Beets het album amicorum kreeg aangeboden, 1884. Leiden, UBL, LTK BEETS B 10.

Net als Victor Hugo in Frankrijk werd Beets gezien als een symbool van het volkskarakter van zijn land. In hem vereerden de Nederlanders, zou P.H. Ritter later opmerken, niet alleen de auteur, maar ook hun eigen 'evenwichtigheid en soliditeit' en vierden ze de 'nationale zelfherkenning'. Een commissie was verantwoordelijk voor de organisatie. Die constateerde dat het huldeblijk voor Geertruida Bosboom-Toussaint mooi was geweest, maar niet algemeen genoeg; het was slechts een feest geweest van en voor de culturele elite, terwijl het grote publiek er weinig van had gemerkt. Dat wilde men nu graag anders doen, omdat Beets en zijn *Camera Obscura* (1839) populairder waren. In veel plaatsen verrezen subcomités en ook overzee, in Nederlands-Indië, Zuid-Afrika en de Verenigde Staten, zamelde men geld in voor de Beets-manifestatie.

De viering van Beets' verjaardag was altijd al een evenement. Elk jaar weer werd de woning in de Utrechtse Boothstraat overspoeld met geschenken en bloemstukken, maar dat was niets vergeleken met het feest voor zijn zeventigste verjaardag in 1884. Utrechtse kinderen hoefden die zaterdag niet naar school, kranten en tijdschriften publiceerden speciale uitgaven, en de jarige kreeg honderden brieven. Het waren er zoveel dat Beets ze onmogelijk allemaal kon beantwoorden. Daarom liet hij die week een bericht in de krant plaatsen, waarin hij schreef dat hij meer dan duizend felicitaties had ontvangen.

In de Beetscollectie in de Universitaire Bibliotheken Leiden (UBL) worden veel van die brieven bewaard. Het zijn bijzondere documenten van vaak onbekende bewonderaars, mannen én vrouwen. Zo schreef een zekere Mathilde Elias over de *Camera Obscura*: 'Dat boek heeft mij aan u gehecht en deed mijn hart steeds warmer kloppen voor den beroemden schrijver.' Ze ondertekende haar brief met 'Uw onbekende vereerster'. Een oud-zeeman schreef dat Beets' werken hem, zowel op zee als aan wal, 'hartverheffende' uren hadden bezorgd. En de chirurg J.W. Was getuigde van zijn bewondering in een brief vanuit Roseland, New Jersey, in de VS. Op zijn achttiende was hij naar Amerika vertrokken. Zijn leven daar was, zeker in de eerste jaren, eenzaam, maar de *Camera Obscura* was in die tijd altijd een vriend voor hem geweest.

Een huldealbum

Op die 13e september werd Beets om half elf verwacht in sociëteit Tivoli voor de officiële plechtigheid. Daar was het een drukte van jewelste. Rijtuigen reden af en aan. In de zaal verzamelden zich honderden gasten, zowel dames als heren. Om kwart over elf betrad de jubilaris de zaal, waar hem een staande ovatie ten deel viel. Nu volgde een programma met toespraken. Daarna was het tijd voor de onthulling van het witmarmeren borstbeeld dat Frans Stracké had gemaakt (dat tegenwoordig in het Centraal Museum in Utrecht berust). Daarna kreeg hij tal van huldeblijken overhandigd. Zo werd hij benoemd tot commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw en tot officier in de Belgische Leopoldsorde. Er volgden nog meer ereblijken. Tot slot bedankte hij allen die hem in het zonnetje hadden gezet. Met zachte stem, zijn ogen naar boven gericht, sprak hij: 'Soli Deo Gloria' (Alleen aan God de eer).

Daarmee was het ochtendprogramma voorbij. 's Middags volgde een concert. Onder leiding van de beroemde dirigent Richard Hol werden daar enkele door hem getoonzette religieuze gedichten van Beets ten gehore gebracht, gezongen door de sopraan Catharina van Rennes. De dag werd besloten met een diner.

Een van de opvallendste geschenken die hij ontving, was een hulde-album. Aan het einde van de negentiende eeuw werd het gebruikelijk om een album samen te stellen voor beroemde auteurs. Ook Victor Hugo, Hendrik Conscience

https://doi.org/10.5117/dbw2026.3.007.honi

Albumblad 137: tekening met bijschrift 'Collega van Keesjen' door Gerke Henkes. Leiden, UBL, LTK BEETS B 10:2.

(1812-1883) en Geertruida Bosboom-Toussaint kregen er een. Net als in hun geval waren er in de maanden voorafgaand aan de huldiging losse vellen rondgestuurd, die centraal waren ingezameld.

Beets' album – dat tegenwoordig wordt bewaard in de Beetscollectie van de UBL – bestaat uit vierhonderd losse, kartonnen bladen. Dat waren er opvallend genoeg een stuk minder dan de zevenhonderd die Bosboom-Toussaint twee jaar eerder in ontvangst had genomen. Ze werden Beets aangeboden in een fraaie, met houtsnijwerk versierde kist, die vergezeld ging van een in kalfsleer gebonden gedenkboek met overzichten van de deelnemers. Er was een lijst aan toegevoegd met de namen van meer dan 650 personen uit Nederlands-Indië, die allemaal hun waardering voor hem wensten uit te spreken. De bijdragen werden alfabetisch geordend. De inhoud loopt uiteen van spreuken, brieven en korte prozaschetsen tot tekeningen, aquarellen, foto's, partituren en vooral héél veel gelegenheidspoëzie, zowel van personen uit Nederland, als uit Indië, Zuid-Afrika en Amerika.

Iedereen die er enigszins toe deed, leverde een bijdrage aan Beets' huldealbum. Onder hen bevonden zich Utrechtse collega-professoren als C.H.D. Buys Ballot, F.C. Donders en C.W. Opzoomer. Verder bevat het teksten en tekeningen van personen uit de toenmalige culturele wereld: kunstenaars, tekenaars, schilders en componisten. Onder de schrijvers vindt men bijdragen van François HaverSchmidt, J.J.L. ten Kate, Virginie Loveling, Allard Pierson en J.A. Alberdingk Thijm. Ook verenigingen, genootschappen en rederijkerskamers gaven blijk van hun waardering door eraan mee te werken. Het koningshuis liet zich evenmin onbetuigd. Koning Willem III en koningin Emma droegen elk een gesigneerde foto bij.

Onbekenden leverden eveneens teksten. Sommige bijdragen zijn in het Fries en er is een enkel gedicht in Maastrichts dialect. De contribuanten kwamen woorden tekort om Beets te roemen als auteur, mens en als nationaal symbool. Er werkten ook vrienden aan mee. J.P. Hasebroek vergeleek Beets' huldiging met de kroning van koning David. Bosboom-Toussaint haalde enkele regels aan uit Beets' gedicht 'Najaarsmijmering' uit 1836, waarin hij had gesmeekt: 'Laat me in mijns levens lente sterven.... / Maar Heer! geen wintersche ouderdom!' Die wens was, schreef ze, gelukkig niet in vervulling gegaan.

Het zal niet verbazen dat het album amicorum veel verwijzingen bevat naar de *Camera Obscura*. Veel lezers bedankten Beets voor het boek dat hun zoveel genoegen had verschaft. De enige die minder enthousiast oordeelde, was de in Parijs woonachtige criticus Conrad Busken Huet, de vroegere 'Beul van Haarlem'. Hij had zich eerder kritisch uitgelaten over de *poésie du foyer* van dominee-dichters. Nu schreef Huet in Beets' huldealbum: 'Ik houd Nicolaas Beets (doch dit behoeft hij niet met mij eens te zijn) voor de laatsten voornamen dichter die de Nederlandsche taal bestemd is voort te brengen.' Dat leek op een compliment, maar gezien Huets eerdere uitlatingen, deed de tekst sommigen de wenkbrauwen fronsen. Maar dat was dan ook de enige valse noot die op deze dag klonk. Het album maakt duidelijk dat Beets in 1884 algemeen erkend werd als de beroemdste schrijver van Nederland.

Kunstenaars in het album

Het huldealbum bevat 41 bijdragen waarin niet het woord, maar het beeld centraal staat. In deze telling zijn foto's, bijvoorbeeld van het door Beets geliefde landgoed Nijenburgh in Heiloo, niet meegerekend. De kunstwerken variëren van eenvoudige potloodschetsen tot aan gedetailleerde houtskooltekeningen en aquarellen. Een groot deel van de bijdragen verwijst naar het leven of werk van de jubilaris: de kerk van Heemstede komt tweemaal voorbij en Johannes Dyserinck, predikant en amateurschilder, tekende Beets' geboortehuis in Haarlem. Ook aan zijn liefhebberijen was gedacht: de cartograaf, zeeofficier en zendeling C.W.M. van de Velde (1818-1898) schilderde een aquarel van een lieflijk berglandschap. Het is goed mogelijk dat Beets, die meermalen naar Zwitserland reisde en erover dichtte, tijdens het bladeren door zijn album net wat langer stilhield bij dit blad. Zonbeschenen bergtoppen, naaldbomen en een snelstromende beek die zijn weg zoekt langs grote keien: heel even was Beets zelf weer in de Alpen.

Waar veel lezers Beets bedankten voor het genoegen dat de *Camera Obscura* hen had verschaft, bleek het boek ook voor kunstenaars een inspiratiebron. Charles Rochussen (1814-1894) schilderde een aquarel met taferelen uit de *Camera Obscura* en Gerke Henkes (1844-1927), eveneens kunstschilder, vervaardigde een ets van een oud heertje op een bankje, met als onderschrift: 'Collega van Keesjen'. Het arme diakenhuismannetje uit 'De familie Stastok', dat zo graag in zijn eigen doodskleed begraven wilde worden, sprak tot de verbeelding. Ook Pieter Stortenbeker (1828-1898) had graag een personage uit de *Camera Obscura* vastgelegd, maar, zo schreef hij op een briefje:

Albumblad 304: aquarel van een berglandschap door C.W.M. van de Velde. Leiden, UBL, LTK BEETS B 10:2.

‘De ondergeteekende [...] zendt daar hij door vele drukte verhinderd werd, de belofte dat hij zoo spoedig hem doenlijk is voor dat doel [de verjaardag van Beets] zal vervaardigen “een gezicht uit de Meester Morislaan”.’

Beets zal het Stortenbeker ongetwijfeld niet kwalijk genomen hebben dat hij nog geen gelegenheid gezien had de puffende heer Bruis op het doek te vereeuwigen. Deze hoofdpersoon uit het verhaal ‘Een oude kennis’ gaat, zoals bekend, op een ‘brandendheete vrijdagachtermiddag’ op bezoek bij een voormalige studievriend, wiens ‘buiten’ gelegen is aan de Meester-Jorislaan. Als Bruis de meid naar de weg vraagt, verstaat hij, wellicht gehinderd door de hitte, Meester-Morislaan – dat is waar Stortenbeker in zijn briefje naar verwijst. Het is onduidelijk of het ‘gezicht uit de Meester Morislaan’ ooit in Beets’ bezit gekomen is. Stortenbekers aquarel van een Hollands landschap, die hij in plaats van dit tafereel uit de *Camera* aanleverde, zal de jarige ongetwijfeld ook met plezier bekeken hebben.

Een enkele kunstenaar verwees in zijn bijdrage naar een minder bekend werk van Beets. Een van hen was de lithograaf, schilder en etser Johannes Christiaan d’Arnaud Gerkens (1823-1892). Hij maakte een pentekening van een kleine jongen met een map met schetsen onder zijn linkerarm en in zijn rechterhand een sigaar. Boven de tekening schreef Gerkens: ‘Sints dat ventjen rooken kan, kykt hy nooit meer iemand an.’ Dit is een regel uit Beets’ gedicht ‘Jongensmijmering’ (1840). Hierin is een boerenknaap aan het woord, ‘ter halver lijve uit het venster hangende’, die op een hete zomerdag de voorbijgangers becommentarieert: ‘Zie ik Neeltjen daar niet gaan? / Heeft ze nieuwe muiltjens aan? / Zou ze dat om Krelis doen? / Gistren gaf hy haar een zoen.’ Ook de rokende jongen wordt door de boerenknaap opgemerkt. Dat hij is afgebeeld met een schetsmap, suggereert dat Gerkens zich liet inspireren door een van zijn eigen leerlingen: hij was namelijk tekenleraar in het middelbaar onderwijs.

Beroemde vrouwen in Beets’ album

Gerkens gaf echter niet alleen kinderen tekenles. Volwassenen konden eveneens bij hem in de leer. De beroemde kunstenares Sientje Mesdag-van Houten (1834-1909) was een van hen. Ook zij leverde een bijdrage aan Beets’ huldealbum. Na haar dood werd ze vooral gezien als de echtgenote van de zeeschilder Hendrik Willem Mesdag, de maker van het bekende, levensgrote *Panorama van Scheveningen* (1881). In haar eigen tijd stond Sientje Mesdag-van Houten geenszins in de schaduw van haar man. Haar schilderijen waren te zien op nationale en internationale tentoonstellingen, tot aan Chicago en New York. Aanvankelijk legde Mesdag-van Houten zich toe op het schilderen van landschappen in een impressionistische stijl, maar later specialiseerde ze zich ook in bloemen- en vruchtenstillevens. Voor Beets maakte ze een aquarel van een stilleven met rozen in een vaas.

De ‘zelfstandige kunstamazone’, zoals Sientje zichzelf in een interview noemde, was een van de belangrijkste vrouwelijke schilders van de Haagse School en zeer actief in het Haagse kunstenaarsleven. Ze was onder meer lid van Pulchri Studio, een kunstgenootschap in Den Haag dat nog steeds bestaat, en van de internationale kunstenaarsvereniging de Hollandsche Teekenmaatschappij. Mesdag-van Houten had veel contact met andere vrouwelijke kunstenaars en gaf jonge vrouwen schilderles in haar atelier. Het huldealbum van Beets geeft een aardig inkijkje in het netwerk van vrouwelijke kunstenaars waarin Sientje Mesdag-van Houten zich bewoog. Ze moet de zes andere vrouwen die een bijdrage leverden aan het huldealbum goed hebben gekend. Met twee van hen, Margaretha Roosenboom en Gerardine van de Sande-Bakhuyzen, werkte ze zelfs samen aan een gelegenheidswerk ter ere van het zilveren regeringsjubileum van koning Willem III en koningin Sophie in 1874. Het schilderij *Haagse weeskinderen* is sindsdien onderdeel van de Koninklijke Verzamelingen.

Sientje en haar man waren niet alleen kunstenaars, maar ook fervente kunstverzamelaars. Ze legden een grote kunst-

Albumblad 215: aquarel van Sientje Mesdag-van Houten. Leiden, UBL, LTK BEETS B 10:2.

Albumblad 270: aquarel door Thérèse Schwartze. Leiden, UBL, LTK BEETS B 10:2.

Thérèse Schwartze, Portret van een jonge vrouw met de hond Puck. Olieverf op doek, 144 × 103 cm. Amsterdam, Rijksmuseum, SK-A-1703.

Portret van Nicolaas Beets door Thérèse Schwartze, 1881. Utrecht, Centraal Museum.

Albumblad 315: aquarel van een landschap door Maria Vos. Leiden, UBL, LTK BEETS B 10:2.

collectie aan, waarin ze opvallend veel werk van vrouwen opnamen, veelal uit hun eigen kennissenkring. Zo kochten ze verschillende tekeningen en schilderijen van de Amsterdamse kunstenares Thérèse Schwartze (1851-1918), die niet alleen over artistiek talent beschikte, maar ook een scherpzinnig zakeninstinct bezat. Ze runde een succesvol schildersbedrijf en vergaarde roem als portrettist van de elite. Zelfs leden van het Koninklijk Huis lieten zich door haar portretteren. In 1881 kreeg Schwartze haar eerste koninklijke opdracht. Ze maakte een dubbelportret van koningin Emma met de kleine prinses Wilhelmina op de arm, bedoeld voor de verjaardag van koning Willem III op 19 februari 1881. De oranjeminnende Beets vond het schilderij zeer geslaagd, en schreef in een gedicht:

> En gij, Die Kind en Moeder maalt!
> Die taak ontsteke in u den gloed,
> Die, waar hij uit uw oogen straalt.
> Het doek bezielt en leven doet.

In datzelfde jaar werd ook Beets door Schwartze geschilderd. Ze bracht hem als professor in beeld in zwarte toga en met witte bef. In maart 1881 kon het publiek het portret bezichtigen op een expositie van de Amsterdamse kunstvereniging Arti et Amicitiae aan het Rokin. Een journalist van het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* vond dat Schwartze de 67-jarige Beets treffend had weergegeven. Het schilderij was zo gelijkend dat vrienden en bekenden zouden uitroepen: 'Dat is onze Beets!' Vooral de weergave van zijn ogen was geslaagd, stelde hij. Hij merkte op dat vaak wordt gezegd dat de ogen de spiegel van de ziel zijn. Dat ontlokte hem de woorden dat Schwartze haar penseel als een toverstaf had gebruikt om de toeschouwer een blik te gunnen in Beets' hart. De afgebeelde zelf schreef een opmerkelijk kort gedichtje bij zijn portret: "'Die vriendlijkheid voegt bij geen tabberd," roept men luid. / Och, laat mij vriendlijk zien! Trek eer mijn tabberd uit.' Hieruit blijkt dat Beets' tijdgenoten zijn beminnelijke uitstraling en glimlach niet vonden passen bij de ernst en waardigheid die men van een professor verwachtte. Beets liet merken dat hij het niet zo nauw nam met deze conventie: hij was liever vriendelijk en innemend dan statig en afstandelijk.

Schwartze produceerde haar kunstwerken in een opvallend hoog tempo. De bijdrage voor Beets' huldealbum zal haar dan ook relatief weinig tijd hebben gekost. Ze stuurde een vroege aquarelversie in van het schilderij *Jonge Italiaanse vrouw met hond Puck*, maar op Beets' albumblad staat alleen de vrouw. Het origineel was in september 1884 vermoedelijk nog niet klaar. Van januari tot mei 1884 verbleef Schwartze in Parijs. Ze huurde er een atelier, waar het Italiaanse model Fortunata in prachtige Italiaanse klederdracht voor haar poseerde. De blonde hond die Fortunata strak aankijkt, voegde Schwartze toe nadat ze was teruggekeerd in Amsterdam. Daar exposeerde ze het werk in 1885. Beets beschikte dus over een uniek voorproefje van een schilderij dat vandaag de dag geldt als een publiekslieveling in het Rijksmuseum. Zou Beets de eindversie mét hond Puck zelf ook gezien hebben?

Een andere bijdrage aan het hulde-album is van Maria Vos (1824-1906). De aquarel die zij voor Beets maakte, is momenteel te zien als onderdeel van de tentoonstelling 'Vos en Haanen – Kunstzusters in Oosterbeek' in Museum Paul Tetar van Elven in Delft. Vos schilderde landschappen en stillevens en exposeerde haar werk, net als Schwartze en Mesdag-van Houten, in binnen- en buitenland. In 1853 verhuisde ze naar Oosterbeek. Ze maakte deel uit van een kunstenaarskolonie die in de negentiende eeuw 'Nederlands Barbizon' werd genoemd: een verwijzing naar de beroemde Franse kunstenaarskolonie. Vanuit Oosterbeek trokken jonge landschapsschilders de natuur in om de Veluwse bossen, heuvels en heidevelden vast te leggen. Vos en haar vriendin Adriana Johanna Haanen (1814-1895) waren dermate succesvol, dat ze in 1870 een eigen villa lieten bouwen. Voor Beets' zeventigste verjaardag maakte Vos een landschap met licht glooiende heuvels en een koets die in de verte verdwijnt.

Besluit

Het huldealbum dat Beets in 1884 als nationaal geschenk ontving, is een staalkaart van de Nederlandse cultuur in de tweede helft van de negentiende eeuw. Het laat zien hoe breed georiënteerd Beets was en welke prominente plaats hij innam in het Nederland van die dagen. Opvallend genoeg zijn het vooral vertegenwoordigers van de oude garde die erin vertegenwoordigd zijn; de Tachtigers, naturalisten en impressionisten komen er niet in voor. Dat laat zien, zoals Peter van Zonneveld het verwoordt, 'hoe zwak de glans van het nieuwe en hoe sterk de kracht van het oude nog was'. Beets' huldealbum verdient meer aandacht dan het tot dusverre heeft gekregen. Daarom werken we aan een uitgave in boekvorm.

Literatuur

- Rick Honings, *God, gezin en vaderland. De eeuw van Nicolaas Beets (1814-1903)*. Amsterdam: Prometheus, 2026.
- André Bouwman (samenst.), *De Beetscollectie te Leiden. Inventaris van papieren en drukken uit het bezit van Nicolaas Beets (1814-1903) berustend in de Bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden, 2003.
- Peter van Zonneveld, 'Het *Album amicorum* voor Nicolaas Beets. Een staalkaart van de Nederlandse cultuur in 1884', in: B.P.M. Dongelmans, F.P. van Oostrom & Peter van Zonneveld (red.), *Dierbaar magazijn*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1995, p. 95-96.